परिचय

गाउँबाट शान्ति (पी.वी.वी.) क्यानाडाली अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोग (सी.आई.डी.ए.) मार्फत् क्यानाडाली सरकारबाट प्राप्त वित्तीय सहयोगमा नेपाल ग्रामीण पुनर्निर्माण संस्थाद्वारा पूर्वाञ्चलका पहाडी जिल्लाहरू- भोजपुर र संखुवासभामा संचालित परियोजना हो ।

यस परियोजनाले ग्रामीण क्षेत्रमा द्वन्द्वबाट प्रभावितहरूलाई पुनर्निर्माण, पुनर्स्थापना तथा पुनर्मिलनको वातावरण तयार गरी दिगो शान्ति स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउने मुख्य उद्देश्य लिएको छ । विगतको सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित आम समुदायमा परेको मानसिक आघात् र तनावलाई क्रमिक रूपमा घटाउदै द्वन्द्व प्रभावित समुदायको मागमा आधारित रहेर आर्थिक, भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारहरूको पुनर्निर्माण, व्यवसायिक सीपमूलक तथा आयआर्जनका तालिम तथा क्षमता विकास जस्ता कार्यक्रमहरूको माध्यमद्वारा समुदायमा दिगो शान्तिको प्रत्याभूति गराउने यस कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ । यसका साथै यस परियोजनाले गरीब तथा विपन्न जात, जनजाति, महिला, दलित र शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा समुदायको आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक अवस्थालाई सबल बनाउदै दिगो शान्ति स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ ।

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण कार्यनिर्देशिका

गाउँबाट शान्ति परियोजनाले आफ्ना क्रृयाकलापहरूलाई लैङ्गिक संवेदनशील र सामाजिक रूपमा समावेशी बनाउदै कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यका साथ 'लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण कार्यनिर्देशिका' तयार गरेको छ ।

यो निर्देशिका आरआरएन गाउँबाट शान्ति परियोजना अन्तर्गत साझेदार स्थानीय संस्था तथा समुदायका लागि तयार पारिएको हो ।

यस कार्यनिर्देशिकाको मुख्य उद्देश्य, स्थानीय स्तरमा रहेका संस्था र समुदायलाई, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकारणका सवालमा सम्वेदनशील बनाउदै उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुका साथै महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेका समुदायको जीविकोपार्जनमा सुधार गरी गाउँमा दिगो शान्ति स्थापना गर्ने रहेको छ ।

यस परियोजनाले सामाजिक बञ्चितिकरणमा परेका समुदाय भन्नाले निम्न अनुसारका समूहहरूलाई समावेश गरेको छः

- महिला
- दलित
- बेरोजगार युवा
- बालबालिका
- आदिवासी/जनजाति
- गरीब
- द्वन्द्व प्रभावित
- शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणका लागि हेरिनुपर्ने विभिन्न पक्षहरू

क) व्यक्तिगत जीवनमा, व्यवहारमा हेर्नुपर्ने कुराहरू

१. कुनैपनि व्यक्ति, जाति, समुदाय तथा लिङ्गको आधारमा अरुलाई होच्याउने खालका उखान-टुक्का, किम्बदन्तीको प्रयोग नगर्ने र गीतहरू नगाउने ।

२. बोल्दा वा आफ्नो विचार व्यक्त गर्दा कुनैपनि व्यक्ति, जाति, समुदाय, समूहहरूको मर्यादामाथि संवेदनशील भएर व्यक्त गर्ने ।

३. कुनैपनि व्यक्ति, जाति, समुदाय तथा लिङ्गको आधारलाई लिएर सार्वजनिक स्थल तथा संस्थामा विभेद नगर्ने ।

ख) संस्थागत रूपमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

१. संस्थामा बञ्चितीकरणमा परेका समूहको लागि निर्णायक तहमा कोटा छुट्याउने ।

२. निश्चित सकारात्मक विभेदको नीति अपनाउने ।

३. महिला र बञ्चितीकरणमा परेका समूहको सक्रिय सहभागितामा मात्र कुनै कुराको निर्णय गर्ने ।

४. संस्थाको उद्देश्य, परिकल्पना र ध्येयमामा पनि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्वेदनशील बनाउने ।

५. संस्थाको वार्षिक योजनामा महिला तथा बञ्चितिकरणमा परेका समूहहरूको संस्थामा समावेशका लागि नीति तय गर्ने र वार्षिक समीक्षा गर्ने ।

६. महिला तथा बञ्चितीकरणमा परेका व्यक्तिहरूको लागि नेतृत्व विकासका तालिम तथा कार्यक्रम ल्याउने ।

७. आफ्नो संस्था विकास वा उनीहरूको विकासका लागि अरु सञ्जालहरूसँग सम्वन्ध विस्तार गर्ने ।

८. आफ्नो संस्थाबाहेक अरु स्थानीय स्तरमा रहेका संस्थामा पनि उनीहरूको पहुँच बढाउन जोड दिने ।

यी माथिका बुँदाहरू निर्णय पुस्तिका वा कुनै लिखतको रूपमा योजना गरेर अनुगमन गर्ने ।

ग) कार्यक्रममा हेर्नुपर्ने कुराहरू

कार्यक्रमको सम्पूर्ण चरणमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि निम्न कुराहरूमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछः

योजना तर्जुमा गर्दा

१. के योजना तर्जुमा गर्दा महिला तथा बञ्चितीकरणमा परेका समुदायको संख्या आधा छ र उनीहरूको भावना वा चाहनालाई समेटिएको छ ?

२. के योजना वा कार्यक्रमको परिणाम लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई झल्काउने र गरीबमुखी छ ?

३ के योजना कुनै पनि लाभ वितरण तथा मानवीय सहयोगका कार्यक्रममा वा कार्यक्रमले सामाजिक समावेशीकरणको लागि सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अपनाइएको छ ? (गरीब वा दलितलाई पहिलो प्राथमिकतामा योजनामा परेको छ छ ?)

४ के योजनामा नै बञ्चितीकरणमा परेको समुदायको लाभाभित जनसंख्याको लैङ्गिक खण्डीकृत आँकडा बनाइएको छ ?

५ के हरेक तालिम तथा सशक्तिकरणको कार्यक्रमले महिला, दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूको समावेशलाई मुख्य रूपमा योजना बनाइएको छ ?

६ के कार्यक्रमको योजना तर्जुमा गर्दा विभिन्न समिति उप-समितिहरूको गठन गर्दा महिला तथा दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समूह र समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधिहरू छन् ?

परियोजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा हेर्नु पर्ने कुराहरू

१ के योजना भएअनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन भैराखेको छ ?

२ के लक्षित समुदायमा योजना भएअनुसार नै महिला, दलित वा बञ्चितीकरण परेका समूहहरूको उपस्थितिमा कार्यक्रम भएको छ ?

३ के हरेक तालिम तथा सशक्तिकरणको कार्यक्रमले महिला, दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूको समावेशलाई ध्यान दिएको छ ?

४ के कुनै पनि लाभ वितरण तथा मानवीय सहयोगका कार्यक्रममा वा कार्यक्रमले सामाजिक समावेशीकरणको लागि सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अपनाएको छ (गरीब वा दलितलाई पहिलो प्राथमिकतामा दिई कार्वान्वयन गरेको छ ?)

५ के बञ्चितीकरणमा परेका समुदायको लाभान्वित जनसंख्याको लैङ्गिक खण्डीकृत आँकडा बनाई उनीहरूको उपस्थितिमा संचालन गरिरहेको छ ?

शब्दावली

जेन्डर (सामाजिक लिङ्ग): महिला र पुरुष भएको आधारमा समाजले तोकेको भूमिका, अधिकार, जिम्मेवारी र गुण (जुन समाजद्वारा परिभाषित गरिएको हुन्छ) नै जेन्डर हो ।

समानता: कुनै पनि विभेद नहुनु, सबैलाई बराबरीको अवसर, अधिकार, व्यवहार गर्नु नै समानता हो ।

लैङ्गिक समानता: महिला पुरुष दुबैलाई बराबरीको अवसर, अधिकार व्यावहार गर्नु नै लैङ्गिक समानता हो ।

बञ्चितीकरण: कुनै समूह वा समाजबाट छुट्नु वा कुनै सुबिधा वा अवसरबाट बञ्चित हुनु हो ।

सामाजिक समावेशीकरण: समाजमा सेवा सुविधा, अधिकार पाउनबाट छुटेका व्यक्ति वा समूहलाई समेट्ने प्रक्रिया हो ।

विभेद: फरक किसिमको व्यवहार वा कार्य ।

सकारात्मक विभेद: पछाडी पारिएका जाति, समूहहरूलाई अगाडी ल्याउन वा समाबेश गर्नलाई विशेष किसिमको सकारात्मक फरक व्यवहार वा कार्य गरिन्छ भने त्यसलाई सकारात्मक विभेद भनिन्छ ।

पहुँच: स्रोत वा साधनको उपयोग र उपभोग गर्न पाउने अवसरलाई पहुँच भनिन्छ ।

नियन्त्रण: स्रोत वा साधन माथिको निर्णय गर्ने अधिकार सहितको उपभोग नै नियन्त्रण हो ।

व्यवहारिक आवश्यकता: तत्कालीन दैनिक उपभोग जस्तै, खानेपानी, सिंचाईको आवश्यकता ।

रणनैतिक आवश्यकता: यो विशेष गरेर अधिकार, कानुन, नीतिगत सुधारको लागि दीर्घकालीन आवश्यकताको बारेमा कुरा गर्दछ ।

लैङ्गिक भूमिका: महिला वा पुरुष भएको आधारमा समाजले दिएको भूमिका, काम र जिम्मेवारीलाई नै लैङ्गिक भूमिका भनिन्छ ।

उत्पादनमूलक भूमिका: प्रत्यक्ष लाभ हुने कार्यहरू, वस्तु वा सेवाको उत्पादनसँग, आर्थिक लाभसँग जोडिएर आउछ ।

पुनर्उत्पादकीय भूमिका: जैविक भूमिका, जस्तो- बच्चा जन्माउने र सामाजिक काम, जस्तो- घरायसी कामहरू, जुन दैनिक जीवनमा नगरी हुन्न ।

सामुदायिक भूमिका: जुन सामुदायिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि गरिन्छ, जस्तो- चाडबाड, समूहमा बसेर गर्ने सामाजिक विकासका कार्य, बैठक, सभा आदि ।

लैङ्गिक खण्डिकृत आँकडा: महिला, पुरुष, जाति, आर्थिक स्थिति, शारीरिक स्थितिको आधारमा छुट्याएको आँकडा ।

अर्थपूर्ण सहभागिता: नामको मात्र सहभागिता नभएर उनीहरूकोको विचार वा भावनाको कदर सहितको सक्रिय सहभागिता ।

६ के हरेक तालिम तथा सशक्तिकरणको कार्यक्रमले महिला, दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूको समाबेशलाई महत्व दिई उनीहरूको आवाजको उचित सुनुवाई गरेको छ ?

७ कार्यक्रमको संचालनको अवधिमा विभिन्न समिति उप-समितिहरूमा महिला तथा दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समूह र समुदायको प्रतिनिधिहरूको सवाल वा निर्णयहरू सुनिराखिएको छ र उनीहरूको प्रतिनिधित्वको प्रतिशत सुनिश्चितता गरिएको छ ?

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा हेरिने कुराहरू

१ वास्तवमै कार्यक्रमले लक्षित गरेको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको उद्देश्य पुरा भयो कि भएन ?

२ अन्तिम लाभांश वितरणमा महिला तथा बञ्चितीकरणमा परेका समुदायको पहुँच पुग्यो कि पुगेन ?

३ कार्यक्रमले समुदायको महिला तथा बञ्चितीकरणमा परेका समुदायप्रति अरुहरू र उनीहरूको आफ्नै पनि सोच र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्यायो कि ल्याएन ?

४ के योजनामा नै बञ्चितीकरणमा परेको समुदायको लाभान्वित जनसंख्याको लैङ्गिक खण्डीकृत आँकडामा प्रतिवेदन बनेका छन् ?

५ हरेक तालिम तथा सशक्तिकरणको कार्यक्रमले महिला, दलित वा बन्चितिकरणमा परेका समूहहरूको समावेशलाई योजनाअनुसार सम्पन्न भयो कि भएन र उनीहरू कत्तिको लाभ भएको महशुस गर्दछन् ?

६ महिला, दलित वा बञ्चितीकरणमा परेका समुहहरूको संस्थामा घर परिवारमा पहुँच र नियन्त्रणको स्थिति कस्तो छ हेर्ने ।

n}ª\us ;dfgtf /
;fdflhs ;dfa]zLs/0f
sfo{gb[zsf

गाउँबाट शान्ति परियोजना

नेपाल ग्रामीण पुनर्निर्माण संस्था (आरआरएन)
पो.ब.नं. ८१३०, २८८ गैरीधारामार्ग, गैरीधारा,
काठमाडौं, नेपाल ।
फोन: ४००४९७६, ४००५९८५
फ्याक्स: ४००४५०८, ४४४३४९४
इमेल: rrn@rrn.org.np
वेबसाइट: www.rrn.org.np